

PERCZEL OLIVÉR

CSONGRÁD ROMÁN MEGSZÁLLÁSA, 1919¹

1. Közvetlen előzmények

Mint azt a Szentese román megszállásáról szóló tanulmányunkban² bemutattuk az 1919. április 16-án meginduló román offenzíva miatt Budapest elrendelte a tiszántúli városok kiürítését. Ennek következtében a Dél-Alföldön megjelent egy Anocskai András és Molnár István által vezetett vörös különítmény, akik április 26-án Makót, 27-én Hódmezővásárhelyt 28-án Hódmezővásárhelyt rabolták ki. A különvonat április 28-án este 10 órakor a Szentese és Csongrád közötti Tisza-híd felé indult, hogy onnan Kiskunfélegyházára érkezzen.

A hídon a 2. vörös hadosztály alakulatai biztosították az áthaladó szerelvényeket. Egy helyi visszaemlékező szerint: „amikor a 30. gy. e. csapatai a nagy román túlerő nyomására elhagyták a híd szentesi hídfőjét és a csongrádi oldalra vonultak vissza, a városi vörös őrség fedezte a visszavonulást és védelmezte a hídfő és a Tiszának hídfőtől Csanytelekig húzódó szakaszát...A román burzsoá csapatok a csongrádi hídon négyes sorokban közeledtek a város felé, a hídfőt egy géppuskás és néhány fegyveres vörösőr tartotta...A vörös őrség közvetlen közelbe várta be az ellenséget és a géppuska első sortüzére, mint jelzésre zárótűzet nyitott a román csapatokra. A fejvesztettség tökéletes volt.”³

Sokan – menekülésükben bízva – a hídról a folyóba ugrottak. Ugyanekkor a román hadsereg a vízen is megkísérelte az átkelést. A híd és Csanytelek között

1 A tanulmány első megjelenése: Oppidum, Csongrád 2019. 41–65. old.

2 Lásd jelen tanulmánykötetben, Perczel Olivér: Román megszállás Szentesen, 1919–1920.

3 Eke Pál volt vörösőr 1959-es visszaemlékezése. Idézi: Gát László (1979): Csongrád 1919-ben. In: Bálint Gyula György szerk. (1979): Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 79. old. A továbbiakban: Gát (1979.) Eke Pál életrajzát közli: Rácz János szerk. (1973): Csongrád megye forradalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged. 33–34. old.

egy 12 csónakból álló különítmény próbálkozott, de a vörös katonák – súlyos veszteséget okozva az ellenségnek – ezt a támadást is visszaverték. Néhány román katona azonban átjutott a Tisza jobb oldali hullámterében, őket a vörös-őrök űzték vissza.⁴

A román támadás visszاسzorítására megérkezett a Vörös Hadsereg egyik páncélvonata. A vonat a hídon átrobogva megtámadta és megfutamította a szentesi hídfőnél gyülekező román csapatokat. A páncélvonat további támadásainak megakadályozása miatt a román katonaság később felrobbantotta a híd Szentés felőli részét.⁵ A direktóriumok a Tisza túlsó partjára, Csongrádra tették át székhelyüket.⁶ A román csapatok Szentés elfoglalása után megszűnték Csongrád villanyvilágítását. Ezután a lakosok áram nélkül, petróleumlámpákkal világítottak.

2. Csongrád a frontváros

A lakosságot a munka ünnepének „hatalmas és impozáns módon” való megünneplésére szólította fel a Tanácsköztársaság helyi lapja már az esemény előtt tíz nappal.⁷ Végül Május 1-én a tervezett felvonulás a háborús állapotok miatt elmaradt,⁸ de egy népgyűlést tartottak, amelyen a szónokok ismertették a helyzetet és összetartásra, harcra és a Vörös Hadseregbe való belépésre szólították

---

4 Eke Pál volt vörösőr 1959-es visszaemlékezése. Idézi: Varga Sándor (1959): Csongrád a Tanácsköztársaság idején. In: Oltvai Ferenc sajtó alá rendezte (1959): Tanácsköztársaság Csongrád megyében. MSZMP Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged. 124. old.

5 Uo.

6 Géczi Lajos–Labádi Lajos–G. Tóth Ilona szerk. (1987): Történelmi olvasókönyv II. Csongrád Megye Tanácsa V. B. Művelődési Osztálya–Csongrád megyei Levéltár, Szeged.

7 Csongrád lakossága Május 1. ünnepelésére készül. In: Csongrádi Proletár, 1919. április 20. Idézi: Páhi Ferenc–Schneider Miklós összeáll. (1965): Pusztaszerből Pusztaszerig. Dokumentumok Csongrád megye történetéből. Csongrád Megyei Múzeumi Füzetek 3. Szeged. 102–103. old.

8 Kátai Judit–Lakatos Anikó (1985): A Csongrádi Proletár bibliográfiája. In: Bálint Gyula György szerk. (1985): Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 235. old.

fel a megjelenőket.⁹ A Magyarországi Szocialista Párt hivatalos lapja szerint 7-8000 fő vett részt az ünnepségen és a gyűlés után az iskolás gyermekeket megvendégelték.¹⁰

Az ünnepséget a Tisza túlsó partján állomásozó román hadsereg belövésekkel zavarta meg. A sűrűn becsapódó gránátok miatt a tömeg eredeti helyéről, a Városháza előtti térről az Erzsébet szálloda környékére vonult.¹¹ A lövésekkel megzavart ünnepnapon két gyilkosságra is sor került. A túlsó parton elhelyezkedő Szelevényből ekkor érkeztek a román hadsereg elől menekülő vörös katonák. Sarró Sámuel az egyik vörös század parancsnoka „ellenforradalmi magatartás” miatt kivégeztette Pintér András csongrádi gazdálkodót és Sütő Mihály szelevényi lakost. Sütőt egyik katonájával a Tisza közepén föbe lövette, aki a folyóba esett és elmerült.¹² A gyilkosságok elkövetése után visszamentek Szelevénybe és ott újabb három gyilkosságot követtek el. Szépe Sándort és Döme Sándor agyonlőtték és holttestüket a Körösbe dobták, másnap Bene Jakabot lőtték le, mivel a románok érkezése miatt fehér zászlót tűzött házára.¹³

A szelevényi menekülő kommunisták – ahogy Szentendről – a lakosság eltolajdonított értéktárgyaival (pénz, ékszerek, ezüst étkezészetek, ruhaneműk, stb.) együtt érkeztek.¹⁴ Az ünnep napján érkeztek a városba a X. ker. 2. vörösdandár katonái is Bartha elvtárs vezetésével.¹⁵ Az ezredes átvette a város parancsnok-

9 Megünnepelték... Tiszántúli Proletárok Lapja. 1919. május 3. In: Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből. 1917 – 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged. 246. dokumentum. 390–391. old.

10 Május elseje a vidéken. Népszava, 1919. május 4. 6–7. old. A cikkben a román hadsereg ágyúzásáról nem esik szó.

11 Varga (1959), Gaál (1969). 116. old.

12 Váry Albert (1993): A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Hogyf Editio, Budapest. 28–29. old.

13 Uo. 124–125. old.

14 A Tanácsköztársaság bukása után, a román megszállás idején több korábbi károsult a csongrádi hatóságtól visszakapta elrablott tárgyait. Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Csongrádi Levéltár. Csongrád város, 1880–1923-ig nagyközség polgármesterének, ill. főbírájának iratai. Közigazgatási iratok. V.B.73.b 6370/1919. A továbbiakban a közgyűjteményre MNL CSML CSL rövidítéssel hivatkozunk.

15 Kátai–Lakatos (1985).

ságát, szesztilalmat vezetett be és felállította a forradalmi törvényszéket.¹⁶ A dandár parancsnoksága alatt teljesítettek szolgálatot a ceglédi zászlóalj katonái is. Megérkezésük utáni napon – május elsején, míg a városban beszédek hangzottak el – a katonák fedezékeket, géppuskafészeket, figyelőpontokat építettek, a híradósok az egyes harcállásokat telefonvonallal kötötték össze. A túlpárt elhagyatottsága miatt 30-32 vöröskatona megkísérelte a hídon való átkelést, ám amint átértek a folyó másik partjára, a román lövészek erős géppuskatűzzel fogadták őket. A csoport csapdába esett, mivel a hidat tűz alatt tartották, a visszavonulás csak a folyón át volt lehetséges. A hídon átkelve halt hősi halált a század zászlótartója, Matkovics József, akinek holttestét a román katonák – elrettentésül – a hídról lelógatva felakasztották. Néhányan a vízzel borított ártérben lévő fák ágain kerestek menedéket, majd az éjszaka sötétjét kihasználva a hídon át menekültek át a csongrádi oldalra.¹⁷

A sikertelen átkelést követően a ceglédi egységek újabb támadást indítottak. A védőszakasz másik részén, tüzéségi tűz fedezékében hajókon keltek át a túlsó partra. Az átkelést követően sikerült elfoglalniuk a román hadsereg egyik raktárát és 4 vagon lőszert, muníciót, gépfegyvert és ökröket zsákmányoltak. A vakmerő akciónak ára volt, a vöröskatonák visszavonulásuk során egy halottat és tíz sebesültet vesztek.¹⁸ A város fronthelyzete miatt szünetelt a tanítás. Az iskolákban a vörös katonaság csapatait helyezték el, a Központi Elemi Népiszkola egyik részében a Közélelmezési Hivatal működött, másik részében műszaki csapatokat,¹⁹ a Polgári Fiúiskolába árkászokat²⁰ szállásoltak el és az alakulatok élelmezését a város látta el.²¹ Április végétől, mint hadszíntér terület, a város az ellenséges ágyúlövésektől sok kárt szenvedett. Több esetben a lövedékek épületeket, lakberendezéseket rongáltak meg, a helyiek jószágait pusztították el. Emiatt a lakosok segélyeket kértek a helyi direktóriumtól.²²

---

16 Gát (1979) 80. old.

17 Pataki Ferenc (1969): A ceglédi vörös munkászászlóalj története. In: I. Sándor Ildikó szerk. (1969): 1918–1919 Cegléd. Ceglédi Füzetek 18–19. Cegléd. 70–71. old.

18 Népakarat. 1919. május 9.

19 Berencsiné Dudás Katalin–Tarjányiné Csatári Márta (2010): A Kossuth Lajos Általános Iskola jubileumi könyve fennállásának 150. évében. 1860-2010. Csongrád. 39. old.

20 Gát (1979) 67. old.

21 Gát (1979) 65. old.

22 Gát (1979). 72. old.

Pár nap múlva a román csapatok kísérelték meg az áttörést a hídon. Május 5-én délután heves tüzérségi előkészítés után – délután fél 11-től délután 3 óráig folyamatosan lötték a várost²³ – a hídon át támadást indítottak, de próbálkozásuk a vörös katonák puska és géppuskarészekben összeomlott. A sajtó szerint a városra irányított gránátgáz csak kevés kárt okozott, és az ütközet után, a hídon 30-40 román katona holtteste hevert.²⁴ Az újság beszámolójának ellentmond a hivatalos jelentés. A románok Körös-torok felől leadott gránátlövései az anyagi károkon túl, a Justh Gyula utca 25. számú házban két halálos áldozatot is követeltek.²⁵

A megszálló román hadsereg fegyverszüneti javaslatot küldött Csongrádba, melyet a Munkástanács május 8-án tárgyalt. De a román parancsnok feltételei elfogadhatatlanok voltak, így azt visszautasították és a harcok folytatódtak.²⁶ Május 9-én ismét megpróbálták átkelni a folyón a román csapatok, de a magyar vöröskatonák ezúttal is visszaverték őket. A Tiszán levonuló árvíz ellenére, 10-én a román katonák Mindszentnél kísérelték meg az átkelést, de ott is visszaverték őket.²⁷

Amint már az Szentest román megszállásáról írt tanulmányunkban már említettük, 1919-ben a zöldár szokatlanul sok vizet hozott a Tisza alsó szakaszára. Ráadásul ekkor tetőzött a Körös áradása is és a védekezést nehezítették a háborús állapotok. A téli hó mennyiségéről nem érkeztek meg időben az információk és március-április során nagyon sok volt a csapadék is.²⁸ Április 20-ától a védekezés szükséges volt, és május elején már a Tisza kiöntésétől lehetett tartani. Ugyanakkor – mint láttuk – a folyó mindkét partját védő gátakon harcok folytak, gyakoriak voltak az „átlövedezések.” A csongrádi gáton a vörös katonák állomásoztak, akik senkit nem engedtek fel a gátra, és ez az intézkedés megakadályozta az Ármentesítő Társulat védekezési munkáját. A gát erősítését

23 Ágyútűzben. Tiszántúli Proletárok Lapja, 1919. május 7. Idézi: Gécz-Labádi Lajos-G. Tóth Ilona (1987) 244–245. old.

24 Jelentés a Vörös Hadsereg helyzetéről. Vörös Újság, 1919. május 7. 5. old.

25 Az áldozatok: özv. Benedek Farkasné szül. Vincze Hermina 45 éves és Benedek Anna 13 éves lakosok. MNL CSML CSL V.B.73.b 4327/1919. Az árvák számára a lakosság gyűjtést rendezett.

26 Gát (1979) 81. old.

27 Fogarassy László (1966): Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez. (1919. május 2. – július 19.) In: Komáromy József szerk. (1966): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 335–353. old.

28 Árvíz. Alföldi Újság, 1919. május 7. 1. old.

így csak a külső oldalon lehetett végezni, a víz felől ezt az ellenséges lövések megakadályozták.²⁹

Május 10-ére a helyzet kritikussá vált, a töltés Magyartésnél megcsúszott, de szádfalazással a gátszakadást sikerült megakadályozni.³⁰ A folyó vízszintje ekkor 931 cm volt, amely az akkor legmagasabb – 1895-ös – szintnél 70 cm-rel magasabb volt és a gát mögött 30 cm-rel már a víz hömpölygött. Az árvízveszély elől a lakosság többsége elmenekült a közeli Erzsébet-szőlőkbe.³¹ Pár napig a város kihalt volt és csöndbe burkolózott, a házak között csak a vörös katonák jártak. Az elhagyatott város házait néhány vörös katona fosztogatni kezdte, ám részegen elkövetett tettük napvilágra került. Miután elfogták őket, a csongrádi Forradalmi Törvényszék – elrettentésül – a három garázdálkodó vörös katonát a Hunyadi János téren, május 10-én kivégezte.³²

A vörös katonák, a természeti katasztrófa közeledtére, május 11-én megpróbálták tűzszünetet kérni az ellenségtől. Mivel a békekövet fehér zászlójára a románok rálőttek, a töltések fölött újabb tűzharc kezdődött.³³ Válaszul a vörös katonák az áradást felhasználták a román megszállók ellen, csónakkal áteveztek a túlsó partra és Tiszasasznál felrobbantották a gátat.

A harcok és az árvíz közepette a belvárosi iskola tanítói folytatták tanintézményük hagyományait. Májusban megrendezték a „madarak és fák napját” amelynek keretében az iskola tanulói a Tisza árterében egész nap játszottak. Júniusban pedig tornabemutatót tartottak.³⁴

Ha a fenyegető árvízveszély el is múlt, a harcok tovább folytatódtak. Az ágyúzások miatt a Direktórium május 15-én a helyi lapon keresztül hívta fel a lakosság figyelmét a közeledő veszélyre: „ha a gőzmalom szaggatott fűtyü-

29 Alföldi Ujság, 1919. május 10. 2. old.

30 Töltés csuszamlás Magyartésen. Alföldi Ujság, 1919. május 11. 2. old.

31 Thury Károly visszaemlékezése. Idézi: Dudás Lajos (2000): A római katolikus egyház élete, tevékenysége Csongrádon a 20. század első felében. In: Georgiádes Ildikó–Sebestyén István szerk. (2000): Oppidum Csongrád. 90. old.

32 Gaál (1969) 221. dokumentum. 359–360. old.

33 Fejér László–Kiss J. Imre (2008): 88 éve történt. A Tanácsköztársaság tiszai árvize. In: Bagi Gábor–Gulyás Katalin–Horváth László–Kaposvári Gyöngyi szerk. (2008): Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVII. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen. 334. old.

34 Berencsiné Dudás Katalin–Tarjányiné Csatári Márta (2010) 39–40. old.

léssel jelez, akkor veszély fenyegeti a várost.”³⁵ A megszállt területről gyakran kisebb román egységek keltek át a folyón és portyázásokat hajtottak végre. A nagyrétben a várható iskolánál egy 2 tagú román járőr a tanítói szobát baltával feltörte és onnan aranyórát, takarót, távcsövet, cukrot, gyufát, evőeszközt, szivart, stb. vittek el.³⁶ A harci tevékenységek új formáját szenvedték el a város szélén állomásozó vöröskatonák május 19-én, amikor a megszállók a levegőből is támadták őket.³⁷

A front a Tisza vonalán egy időre megmerevedett. Az árvíz után mindkét szemben álló fél kisebb akciókkal, fogolyejtésekkel, átcsapásokkal nyugtalanította egymást. Egy alkalommal a vörös katonák járőrözéseik során átkeltek a folyó túlsó partjára és megtámadtak egy román járőrt. Az őrséget szétugrasztották, de egyikőjük láblövést kapott, akit csónakba tettek és áthoztak a városba.³⁸ A gyakori folyó fölötti átlövések a polgári lakosságot és az állatokat is veszélyeztették. Kuncsák János lovával az aratási munkát végezte, amikor egy golyó az állat hasába fúródott és a 14 000 koronát érő ló elpusztult.³⁹ Egy másik alkalommal Sinkó Antalné lőtték meg, aki kilencesi földjén dolgozott. Az asszonyt fejlövés érte, súlyos állapotban vitték kórházba.⁴⁰

A Körös torok mellől leadott átlövések is több vértlen áldozatot követeltek.⁴¹ Június 8-án egy gránátlövés miatt elhunyt Tóth István helyi tűzoltó, akinek ily sajnálatos módon megüresedett állását a helyi lap útján meg is hirdették, és erre várták a jelentkezőket.⁴² Egy gránátszilánk pedig Tisza Lajos gyermekét sebesítette meg olyan súlyosan, hogy kezeit Budapesten kellett megműteni. A fővárosi utazáshoz a Direktórium 60 koronával járult hozzá.⁴³ A polgári áldozatokon kívül az ágyúzás az épületekben is komoly károkat okozott. Egy becsapódó lövedék a plébánia bal szárnyát rombolta le.⁴⁴ A tűzérési tüzet Csongrádról négy ágyú viszonzta, kettő a temetőben, kettő a laktanya környékén volt

35 Csongrádi Proletár, 1919. május 16. 1. old.

36 A betörő románok. Csongrádi Proletár, 1919. május 17. 2. old.

37 Fogarassy (1966) 338. old.

38 Csongrádi Proletár, 1919. június 3. 4. old.

39 MNL CSML CSL V.B.73.b 5591/1919

40 Csongrádi Proletár. 1919. május 31. 4. old.

41 Csongrádi Proletár. 1919. június 24.

42 Csongrádi Proletár. 1919. június 15.3. old.

43 MNL CSML CSL V.B.73.b 4651/1919

44 Thury Károly visszaemlékezése. In: Dudás (2000) 90. old.

elhelyezve. A lövéseket a gimnázium padlásán és a templomtoronyban szolgáló megfigyelők irányították. A gátra nyíló utcák végén, a töltésekbe beásva egy-egy géppuska őrködött a folyó felett és biztosította a lakosságot a meglepetésszerű támadásokkal szemben. A lövészekén kívül a partot egy szakasz állandó járőrözéssel felügyelte. A vörös csapatok helyi irányítását az Iskola utca végén lévő házból (ma a Tari László Múzeum épülete) irányították.

A szárazföldön kívül a harcok a folyóra is kiterjedtek. A Szent János kiserdő alatt a kikötőben gőzhajó, hat stég és két uszály horgonyzott. Az egyik gőzhajót páncélos hajóvá alakították át és a Körös-torokban megbújó román tüzérségi egységekre lövéseket adtak le. Azonban a román lövészek bemérték és elsüllyesztették a hajókat.⁴⁵ Az ágyúzásnak esett áldozatul a város északi részén elhelyezkedő nagyréti hajóhíd is. A 12 hajóból álló átkelőből a román tüzérség 9-et elsüllyesztett, 3-at megrongált ezzel is meggátolva a folyón való átkelést.⁴⁶ A híd darabjait a folyó sodrása magával ragadta és azokat a hídmester – a harcok miatt – már nem tudta megmenteni.⁴⁷ A román hadsereg – a vízi átkelés megakadályozásának érdekében – a Tiszában aknákat helyezett el, amelyek a magas vízállás következtében elszabadultak és az év végén a folyó sodrásával útnak indultak. A hatóság figyelmeztette a lakosságot a veszélyre.⁴⁸

1919. június 10–21. között Csongrádon a Vörös Hadsereg toborzása során több mint 2000 férfi lépett be katonának.⁴⁹ A harcok izgalmait közepette némi felüdülést jelentett a vörös katonák számára tartott tábori kabaré előadás, melyet az Erzsébet szállóban rendeztek június 13-án.⁵⁰ Június 20-án délután a román hadsereg járőreivel újabb csatározásra került sor, de a vörös katonák visszaverték őket. Az akció következményeként a román hadsereg katonái a híd szentesi oldalát felrobbantották.⁵¹ A lövöldözésben részt vevők győzelmét a városi munkás és katonatanács üdvözölte és a részt vevő katonák számára elismerésüket és köszönetüket fejezték ki.⁵²

---

45 Varga (1959) 126. old.

46 MNL CSML CSL V.B.73.b 2259/1919

47 MNL CSML CSL V.B.73.b 5378/1919

48 MNL CSML CSL V.B.73.b 7611/1919

49 Gaál (1969) 221. dokumentum. 359. old.

50 Csongrádi Proletár, 1919. június 17.

51 Fogarassy László (1966) 345. old.

52 MNL CSML CSL V.B.73.b 5014/1919

Július elején Bartha ezredes csapatait máshová osztották be, a dandár elvonult a városból. A városparancsnoki pozíciót Nyilas Sándor kapta meg, aki – a háborús állapotok miatt – megtiltotta az utcai tartózkodást este 10 óra után, a város éjjeli elsötétítéséről döntött és minden idegen személy bejelentéséről határozott.⁵³ Július 18–19-én a lakosok újra puskalövéseket hallhattak a város széle felől. A vörös katonák géppuska és gyalogsági tűz fedezetével átkeltek a folyón, ott hídfőállást foglaltak el és másnap egy román támadást is visszavertek.⁵⁴

3. A megszállás

A román hadsereg augusztus 1-én több helyen átkelt a Tiszán és hídfőket létesítettek a folyó jobb partján. Ebben a kilátástalan helyzetben Budapesten a Tanácskormány lemondott, augusztus 1-én véget ért a 133 napos proletárdiktatúra. A Vörös Hadsereg parancsot kapott a harcok beszüntetésére, de addigra a csapatok nagy része már szétszéledt.

Augusztus 2-án reggel fehér zászlót lobogtató vörös katonák mentek át a Csongrád–Szentek közötti hídon és miután bekísérték őket a városba, Csongrád fegyverletételéről tájékoztatták a román parancsnokot. Eközben a Csongrádon maradó vörös katonák a piactéren letették a fegyvert és elvonultak Kiskunfélegyháza és Kecskemét felé, majd a román hadsereg augusztus 3-án bevonult a városba.⁵⁵

A román királyi hadsereg Csongrádon egy századot hagyott – 4-5 tiszt vezetésével 100-120 közlegényt⁵⁶ – míg a csapatok fő erői tovább vonultak Budapest felé. Pest és Csongrád vármegyéket a 6. hadosztály szállta meg, melynek közigazgatási vezetését alispánként a kiskunfélegyházi főszolgabíró, Endre Zsigmond látta el. A csongrádi járás a kiskunfélegyházi román 11. ezredparancsnokság fennhatósága alá tartozott.⁵⁷

53 Csongrádi Proletár, 1919. június 3–4. 1. old.

54 Fogarassy (1966) 348. old.

55 A Vörös Hadsereg letette a fegyvert. Alföldi Ujság, 1919. augusztus 5.

56 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Szentesi Levéltár IV.B 406.b Csongrád vármegyei alispánjának iratai, közigazgatási iratok 2234/1920. A továbbiakban a közgyűjteményre MNL CSML SZL rövidítéssel hivatkozunk.

57 MNL CSML CSL V.B.73.b 5845/1919

Csongrádon a megszálló katonaság parancsnokságát az Erzsébet szállóban rendezte be. A román katonaság visszahelyezte állásába a proletárdiktatúra előtti városvezetést, de a városi közigazgatást csak hirdetményeik kidoboltatására és azok felügyeletére valamint a rekvirálások végrehajtására használta. A román parancsnok azonnal intézkedett a folyón átívelő vashíd helyreállításáról,⁵⁸ majd első rendelkezésével a vörös katonákat és a tiszteket a román katonai parancsnokságnál való jelentkezésre szólította fel. A jelentkezőknek le kellett adniuk a fegyvereiket, lőszerüket, a telefonokat, telefondrótokat. Ahogy a volt katonákat, úgy a közalkalmazottakat (postás, vasutas, egyéb alkalmazott) is jelentkezésre várták és összeírták őket. Majd a helység összes felnőtt lakójának jelentkeznie kellett a Városházán, ahol igazolták őket, ezután a katonai parancsnok elé kellett járulniuk, ahol új igazolványt kaphattak.

A nyomdákban és a lakosoknál lévő bolsevik témájú könyveket szintén le kellett adni a román parancsnokságon. A lakosságot utasították a biciklik, motorbiciklik és az autók beszolgáltatására és kötelezték őket, hogy a bujkáló vörös katonákat feljelentsék a hatóságnál.⁵⁹

Elfogták a helyi direktórium vezetőit (Nagy Ferenc, Domokos Rókus,⁶⁰ Urbán László, Eke János, Selmeczy István, Éder János).⁶¹ De egy 1919. szeptember 1-én készült jegyzőkönyv szerint fogságba került Jócsák Kálmán kormányzótanácsbíró, Török Sándor a szentesi direktórium tagja, összesen 64 személy, akiket internáltak.⁶² Az iskola alkalmazottait sem kímélték. Mivel együttműködtek a Tanácsköztársasággal, elbocsájtották állásukból Sággy Mihály, Éder János és Szokoly József pedagógusokat.⁶³ Megtiltották a harangozást, a malmok dudálását és – mint Szentesen – minden családi ház kapujára az ott lakók névjegyzékének kitűzését rendelték el. A fegyvernugvás egy népszerű intézkedést is hozott: Szentes város polgármesterénél intézkedtek a település villanyvilágításának helyreállításáról.⁶⁴ A világítást végül október ele-

---

58 A híd augusztus 15-ére elkészült. MNL CSML CSL V.B.73.b. 6051/1919

59 MNL CSML CSL V.B.73.b 5712/1919

60 Életét ismerteti: Erdélyi Péter (1979): Domokos Rókus élete és munkássága. In: Bálint Gyula György szerk. (1979): Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 120–128. old.

61 Füzesi Péter: Csongrád város krónikája. Kézirat. 279. old.

62 MNL CSML SZL. IV.B.401. Csongrád Megye Főispánjának iratai 34/1919.

63 Varga (1969) 128. old.

64 MNL CSML CSL V.B.73.b 5730/1919

jén állították helyre, de a lámpák – az üzemanyag hiánya miatt – csak este 11 óráig működhettek.⁶⁵

Mivel a folyó túlsó partján, Szelevény és a nagyréti körzet még víz alatt állt, – a község 24 742 holdnyi vetésterületéből az árvíz és a belvíz 9 000 hold területet elpusztított⁶⁶ – az árvíz lecsapolására volt szükség. A munkálatokra, így a harcok végeztével kerülhetett sor. A városi mérnök legalább 40 ember és 20 kubikos munkás megjelenésére szólított fel, hogy a vízlecsapolási munkákat egy gát átvágásával megkezdjék. De a megjelent kubikusok – mivel a munkájukért ígért napi egy véka búzát nem kapták meg – elvonultak.⁶⁷ A lecsapolási munkák elhúzódása miatt a nagyréti víz borította földeken engedélyezték a halászatot. Az érdeklődők számára a halászati jogot az október 9-én megtartott árverésen biztosították. Halászni csak varsával szabadott és a kifogott halakat a piacon kellett értékesíteni.⁶⁸

A lakosság összeírása után a román parancsnok az időközben elkészült cséplési munkából származó gabona leadását követelte a gazdáktól.⁶⁹ Ugyanakkor összeíratta a község határán található 30 cséplőgépet, és felmérte azok műszaki állapotát is.⁷⁰ Augusztus 14-én a térparancsnok magához rendelte az összes kovácsot, bognárt, asztalost továbbá kocsi- és lótulajdonosokat, valamint a fehér pénzeket továbbra is forgalomban hagyta.⁷¹ A bankjegyek elértéktelenedése miatt a legfontosabb cikkeket (liszt, kenyér, bab, borsó, burgonya, a különféle húsok, halak, tej, tojás) a munka- és fuvarbérek, a borbély árait meghatározták.⁷²

A parancsnok a gabonafogyasztás mennyiségéről is döntött, fejenként havonta 15 kg-ban (napi 500 dkg) állapította meg.⁷³ A megszállást követően a lakosság zaklatása, a 16 éven felüli lakosok igazoltatása gyakorivá vált. Mivel este 9-ig kijárási tilalom volt,⁷⁴ aki éjszaka a házán kívül tartózkodott, azt bekí-

65 MNL CSML CSL V.B.73.b 6371/1919

66 MNL CSML CSL V.B.73.b 5798/1919.

67 MNL CSML CSL V.B.73.b 5747/1919.

68 MNL CSML CSL V.B.73.b. 6396/1919

69 MNL CSML CSL V.B.73.b 5733/1919..

70 MNL CSML CSL V.B.73.b. 5798/1919

71 MNL CSML CSL V.B.73.b 5768/1919

72 MNL CSML CSL V.B.73.b 5806/1919

73 MNL CSML CSL V.B.73.b 5818/1919.

74 MNL CSML CSL V.B.73.b 6371/1919

sérték Csongrádra vagy Kiskunfélegyházára és csak néhány nap múlva – amint kiderült, hogy az illető nem vörös katona – engedték szabadon.⁷⁵

A város élelmiszereinek összeírása után megkezdődtek a rekvirálások, amelyekre kéthetente sor került. Így rekviráltak augusztus 20-án, 28-án, szeptember 3-án, 13–14-én, október 8-án, 18-án és október végén. Az érintettek figyelmét hirdetményeken keresztül hívták fel kötelezettségükre. A lakosságra nehezedő nyomás következő fokozatát jelentette, amikor minden lakosnak – szigorú büntetéssel megfenyegetve – be kellett jelentenie az összes haszonállatát (ló, szarvasmarha, juh, kecske, sertés) és az összes állattakarmányukat (zab, széna, szalma, árpa, kukorica).⁷⁶

A település malmaitól kéthetente szállították el a korpát, zabot, árpát, búzát és a lisztet. A Henger Malom és Gőzfűrészt Rt.-től 76 500 kg lisztet és 100 kg korpát, a Keresztény Gőzmalom Rt.-től 200 036 kg búzát és 205 050 kg lisztet szállítottak el, de a községtől is hasonló mennyiségben fuvarozták el az élelmiszereket. A szállítmányokból látták el több közelben állomásozó egységük – pl. a vadászezred, a huszár- és a tüzérezred valamint a kecskeméti fogolytábor lakóit is – élelemmel.⁷⁷

A rekvirálásoknak a lakosság kényszerből, 25 botütéssel megfélemlítve tett eleget. De a „hivatalos begyűjtések” során beadott holmik mennyiségével a megszálló katonák nem elégedtek meg, állandóan jártak-keltek a városban valamint a tanyák között és elhajtották az állatokat, elvitték a be nem szolgáltatott élelmi cikkeket. Az ellenszegülő gazdákat pedig megverték.⁷⁸ A katonák az élelmezésükre szolgáló jóságokat már az udvarokban és kint a mezőn, sőt akár éjjel a vágóhídon is levágták.⁷⁹

A városba szeptember 30-án új parancsnok érkezett, aki új rendelkezéseket léptetett életbe. Az – sorszámmal ellátott, kétnyelvű – utazási igazolványok pontos nyilvántartásáról döntött, a jegyzőtől az utazni szándékozók adatainak feljegyzését várta el. Az utazás és a csempészés megakadályozása végett a ladikokat egy helyre gyűjtette össze, de döntött az utcák locsolásáról és takarításáról valamint állandóan posztoló rendőröket vezényelt ki a román parancsnokság

---

75 MNL CSML CSL V.B.73.b 5776/1919

76 MNL CSML CSL V.B.73.b 5829/1919.

77 MNL CSML CSL V.B.73.b 2259/1920

78 MNL CSML SZL IV.B 406.b 2234/1920

79 MNL CSML CSL V.B.73.b 5843/1919

elé.⁸⁰ Az élelmiszerek rekvirálása után az állatok következtek. A román parancsnokság a lovak, bikák, tehenek, kocák, kosok rekvirálásáról döntött, amelyet a járásban október 6–9. között hajtottak végre.⁸¹

A katonák iskolákban voltak elszállásolva, ahol a két földszinti termet istállónak használták. De elszállásolták magukat családi házaknál is, melyeket elvonulásukkor kifosztottak. A bejelentések szerint fizetés nélkül elvittek 38 lovat, 14 tinót, 33 tehenet és 19 ökröt. A megszállók élelmezését a lakosság állta. A katonák – állataik ellátására – naponta 25 mázsa szénát és 12 mázsa zabot igényeltek. Saját élelmezésükre pedig naponta 60 kg burgonya, 10 kg zöldség, 150 kg kenyér és hetente 300 liter bor leadását várták el. Csongrád a homoki bor hazája, amelyet a megszállók igencsak megszerettek. A megszállás idején összesen 1130 litert rekviráltak belőle.⁸²

A tiszti étkezde külön szállítást igényelt. A települést uraló 4-5 tiszt fejedelmi módon étkezett. Ötnaponta 10 pár csirkét, 10 kacsát és 5 libát fogyasztottak, köretként 20 kg burgonyát valamint 10 kg babot ebédeltek. A reggeli és a vacsora is bőséges volt: 10 kg paradicsomot, 50 darab uborkát, 100 darab paprikát, 100 tojást, 2 liter tejfölt, 2 kg vaját és 2 kg túrót kívántak. Ezek mellett a gyümölcsöket is kedvelték, 50 darab dinnyét vagy más gyümölcs szállítását követelték.⁸³ Az ételt elvárták, de az alapanyagokért áron alul fizettek. Dányi János pék 225 kg kenyeret fuvarozott a román tiszteknek, de költségeinek kevesebb, mint felét fizették ki, a fennmaradó hányadot a hatóság utalta ki számára.⁸⁴ Olyan eset is volt, amikor semmit sem fizettek a megrendelt áruért. Eke Imre hentes 20 kg zsírt szállított a tiszti étkezdébe, de 1600 koronát kitevő kárát a város fizette meg számára.⁸⁵

A megszállók igénybe vették a fuvarosok munkáját étel⁸⁶ és fa⁸⁷ szállítására is, de a szolgáltatásért nem fizettek a tulajdonosnak. A parancsnokság szükségletei számára naponta 4-5 hintót igényelt, amelyet a fuvarozóknak kellett számukra biztosítani. Egyes vakmerő kocsi tulajdonosok szabotálták a paran-

80 MNL CSML CSL V.B.73.b 6371/1919

81 MNL CSML CSL V.B.73.b 6053/1919

82 MNL CSML CSL V.B.73.b 2234/1919

83 MNL CSML CSL V.B.73.b 2234/1920

84 MNL CSML CSL V.B.73.b 7322/1919.

85 MNL CSML CSL V.B.73.b 7073/1919

86 MNL CSML CSL V.B.73.b 6051/1919

87 MNL CSML CSL V.B.73.b 6182, 6185 és 6186/1919 sz. iratok.

csot és inkább tönkretették járműüket, hogy a megszállók ingyen fuvarjait ne biztosíthassák.⁸⁸

A megszállók esténként több alkalommal kétes hírű nők valamint hozzájuk csatlakozó velük együttműködők társaságában részeges mulatozásokat tartottak.⁸⁹ A lakosok csempészettel egészítették ki szűkös keresetüket. A gabona- és lisztcsempészet oly nagymérvű volt, hogy a hatóságok komoly szankciókat vezettek be. Kidoboltatták, hogy aki a település határán igazolás nélkül visz át gabonát, lisztet, babot, attól nemcsak szállítmányát, de még kocsiját és lovát is elveszik.⁹⁰

Budapesten a román megszállás november 14-én ért véget. A csapatok megkezdték visszavonulásukat a Duna-Tisza közén keresztül, egy részük pedig Csongrádon át hagyta el a területet. Gyalogsági és lovassági ezredek haladtak át a városon november 17–21. között. Átvonulások során, szállásukként az iskolákat jelölték ki, melyekben tetemes károkat okoztak. A katonák feltörték az asztalok, szekrények zárait, összetörték a berendezést, leszakították a polcokat, betörték az ablakokat feltűzelték a padokat, asztalokat, ajtókat és a szekrényeket és az iskola helyiségeit koszosan, „berondítva” hagyták maguk mögött és elégették az anyakönyveket valamint az iratokat.⁹¹ Az iskolákban a tanítást tisztítás és helyreállítás nélkül nem lehetett elkezdni, amelyeknek költségei 50-60 000 koronába kerültek.⁹² A napokig tartó visszavonulás során megtörtént, hogy az 1-2 órát várakozó vonatokból a román katonák leszálltak és a környékbeli utcák összes aprójóságát összegyűjtötték.

Végül a román katonák 1919. november 21-én hagyták el Csongrád városát, ezzel véget ért a megszállás.

4. A megszállás által keletkezett károk

Miután a román katonák kivonultak a térségből, a Magyar Nemzeti Hadsereg bakái vették birtokba a településeket. A román katonák kivonulását követően, amint a korábbi közigazgatás ismét működni kezdett, a város vezetése

---

88 MNL CSML CSL V.B.73.b 6670/1919

89 MNL CSML CSL V.B.73.b 5959/1919

90 MNL CSML CSL V.B.73.b 7133/1919.

91 MNL CSML CSL VIII. 141. 125/1944.

92 MNL CSML CSL V.B.73.b 7303/1919

hirdetményeken felszólította a lakosságot a megszállás idején keletkezett káraik bejelentésére. A károkat – azok minőségével és mennyiségével együtt – a községi közgyámnál kedden, pénteken és vasárnap délelőtt kellett bejelenteni.⁹³

Így tett Halász Szabó Dániel is, akinek vendéglőjét a román katonák teljesen kifosztották. A részletes jegyzék szerint a megszállók elvitték a párnákat, az ágyneműket, a szőnyeget, a függönyöket, a terítőket, az étkezészetet, a tányérokat, a zenélő órát, a tükröt és a ruhaneműt. A használati tárgyakon kívül az élelmiszert is elszállították, így az összes hordó bort, pálinkát, lekvárt, kompótot. Távozásukkor összetörték a berendezést, az ágyakat, a szekrényeket, a márvány asztalokat, tönkretették a biliárdasztalt, a kerti ólat, beverték a kocsi ablakait és felgyújtottak egy szánkót.⁹⁴ Halász Szabó Dánielt a megszállók még meg is verték, amiért tiltakozott teheneinek elhajtása ellen.

A megszállók elszállították az ökröket, szarvasmarhákat, lovakat és juhokat. Csongrádon a lovak száma a felére, a sertés- és a szarvasmarha-állomány a tizedére apadt. A megszállók – ha fizettek is a rekvirálások során – jóval áron alul értékelték az állatokat és a gabonát. De a főjegyző által az alispánnak küldött összesítés szerint a legtöbb gazda – mivel nem bízott a kártérítésben – nem jelentette be kárát.

A román katonák 3-4 főből álló csoportokban, a magántulajdont semmibe véve jártak-keltek a házak között és a tanyákon. Bemásztak a kertekbe, és állatokat, élelmiszert, takarmányt, ruhaneműt, készpénzt raboltak el. Auslander Jenő 21 ezer koronát érő tehenét 500 korona fehér pénz⁹⁵ ellenében hajtották el. Útközben az elszabaduló állatot a román katonák lelőtték. Oláh Mózes két lovát szemelte ki egy Csongrádon állomásozó tiszt. Felszólította a gazdát, hogy vigye be az állatokat az állomásparancsnokhoz. Oláh nem engedelmeskedett, a szép lovak helyett két gebével érkezett. Tettéért 8-10 napon át fogva tartották, és 75 botütést mértek rá, ráadásul 10 ezer korona kékpénz⁹⁶ ellenében bocsájtották csak szabadon. Deák Imre két ökrét három alkalommal is elrekvirálták, amelyet a gazda minden alkalommal 8000 koronáért vásárolt vissza. A megszállás idején panaszt senki sem mert tenni, a lakosság állandó félelemben élt.

93 MNL CSML CSL V.B.73.b 7319/1919.

94 MNL CSML SZL IV.B 406.b 978/1920.

95 Az 1918-ban az Osztrák-magyar Bank által Bécsben, majd 1919-ben Budapesten nyomtatott 25 és 200 koronás papírpénzek korabeli köznapi neve. Ezeknek a papírpénzeknek csak az egyik oldalukon volt képnyomat, a másikat üresen (fehéren) hagyták.

96 Az Osztrák-magyar Bank háború előtt bevezetett bankjegyeinek megnevezése.

A rablástól a község előjárósága is szenvedett, a volt kórház 32 vaságyát – ágyneműkkel, pokrócokkal együtt – vitték el.⁹⁷ Részletes jegyzéket készített a forradalmak, a vörös háború és a román megszállás által elszenvedett károkról a Csongrád-Sövényházi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat. A zavaros időszak után minden felszerelést (karók, fák, rőzse, zsákok, ponyvák) szerszámmal (ásók, kapák, fúrók, szögek, vödör, stb.) a berendezést (ágyak, telefonok, lámpák, stb.) tönkretették vagy elvittek. A társaság több millió korona kárt szenvedett.⁹⁸

A kárfelvételi íveket az antant jóvátételi bizottsága és a fegyverszüneti bizottsága számára készítették. A bizottság munkája nem volt hivatalos, a nyilvánosságot kizárva, a sajtót mellőzve jött létre 1919. szeptember 1-én. A bizottságot Loree amerikai ezredes vezette, munkáját a magyar kormány részéről Zerkovitz Emil miniszteri tanácsos segítette.⁹⁹ A kárvizsgáló bizottság személyesen is elutazott a Tiszántúlra, hogy a helyszínen győződjön meg a román megszállók által okozott károkról. Megállapították, hogy a lakosság – a jogtalan rekvirálások, fosztogatások, gyárak leszerelése – elkerülésének érdekében sok esetben lefizette a megszállókat. A bizottság véleménye szerint ezek a pénzüsszegek is a megszállás okozta károk közé tartoztak, emiatt felhívták a hatóságokat, hogy írassák össze ezen összegeket is a károsultakkal. Ám a lakosság szégyellte ezeket a megvesztegetési összegeket, és ezekről nem tettek bejelentést.¹⁰⁰ A román megszállás kárai a városban 3 281 174 koronát tettek ki.¹⁰¹

---

97 MNL CSML SZL IV.B 406.b 2234/1920.

98 MNL CSML CSL V.B.73.b 140/1920

99 MNL CSML CSL V.B.73.b 1598/1920

100 MNL CSML CSL V.B.73.b 4321/1920

101 MNL CSML CSL V.B.73.b 2259/1920

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára (MNL CSML CSL) Csongrád város, 1880–1923-ig nagyközség polgármesterének, ill. főbírájának iratai. Közigazgatási iratok. (V.B.73.b)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára (MNL CSML SZL) Csongrád Megye Főispánjának iratai (IV.B.401)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára (MNL CSML SZL) Csongrád vármegyei alispánjának iratai, közigazgatási iratok. (IV.B 406.b)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára (MNL CSML SZL) Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei. (V. 171. a)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Szegedi Levéltára (MNL CSML Szeged) Állami Anyakönyvi másodpéldányok Levéltári Gyűjteménye (XXXIII. 1.)

NYOMTATOTT FORRÁSOK

Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből. 1917 – 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged.

Páhi Ferenc–Schneider Miklós összeáll. (1965): Pusztaszertől Pusztaszerig. Dokumentumok Csongrád megye történetéből. Csongrád Megyei Múzeumi Füzetek 3. Szeged.

Barta László–Schneider Miklós–Gecsényi Lajos szerk. (1969): Szuronyok árnyékában. Dokumentumok a munkásmozgalom szentesi történetéből (1890–1939). MSZMP Szentes városi Bizottsága, Szentes.

SAJTÓ

Alföldi Újság

Csongrádi proletár

Vörös Újság

FELDOLGOZÁSOK

Berencsiné Dudás Katalin–Tarjányiné Csatári Márta (2010): A Kossuth Lajos Általános Iskola jubileumi könyve fennállásának 150. évében. 1860–2010. Csongrád.

- Bödök Gergely (2014):** Kegyelmes urak a gyűjtőfogházban – A vörösteror fővárosi túsza. *Múltunk*, 2014/4. sz. 151–181. old.
- Dudás Lajos (2000):** A római katolikus egyház élete, tevékenysége Csongrádon a 20. század első felében. In: Georgiádes Ildikó–Sebestyén István szerk. (2000): *Oppidum Csongrád*. 82–113. old.
- Erdélyi Péter (1979):** Domokos Rókus élete és munkássága. In: Bálint Gyula György szerk. (1979): *Mozaikok Csongrád város történetéből*. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 120–128. old.
- Fejér László–Kiss J. Imre (2008):** 88 éve történt. A Tanácsköztársaság tiszai árvize. In: Bagi Gábor–Gulyás Katalin–Horváth László–Kaposvári Gyöngyi szerk. (2008): *Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVII. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen*.
- Fogarassy László (1966):** Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez. (1919. május 2. – július 19.) In: Komáromy József szerk. (1966): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6. Herman Ottó Múzeum, Miskolc*. 335–353. old.
- Gát László (1979):** Csongrád 1919-ben. In: Bálint Gyula György szerk. (1979): *Mozaikok Csongrád város történetéből*. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 47–119. old.
- Géczi Lajos–Labádi Lajos–G. Tóth Ilona szerk. (1987):** Történelmi olvasókönyv II. Csongrád Megye Tanácsa V. B. Művelődési Osztálya–Csongrád megyei Levéltár, Szeged.
- Halmágyi Pál (1985):** Makó város román megszállása. In: Trogmayer Ottó szerk. (1985): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982–83/1. Móra Ferenc Múzeum, Szeged*. 321–343. old.
- Kátai Judit–Lakatos Anikó (1985):** A Csongrádi Proletár bibliográfiája. In: Bálint Gyula György szerk. (1985): *Mozaikok Csongrád város történetéből*. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Csongrád. 223–253. old.
- Liptai Ervin (1979):** Vöröskatonák, előre! Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- Makó Imre (2010):** A vörös offenzíva és a román megtorlás Hódmezővásárhelyen 1919-ben. In: Herczegh Mihály–Kovács István–Kruzslicz István Gábor–Varsányi Attila szerk. (2010): *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2009. Máyer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely–Budapest*. 57–88. old.
- Makó Imre (2011):** Hódmezővásárhely román megszállása 1919-1920. In: Kovács István–Varsányi Attila szerk. (2011): *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2010. Bába és Társai Nyomdaipari Kft., Szeged*. 139–159. old.
- Pataki Ferenc (1969):** A ceglédi vörös munkásszázlójának története. In: I. Sándor Ildikó szerk. (1969): *1918-1919 Ceglédén. Ceglédi Füzetek. Cegléd*. 18–19. old.
- Rác János szerk. (1973):** Csongrád megye forradalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged.

- Szabó Ferenc (1969):** A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a viharsarokban. In: Becsei József–Gácsér József–Leiner Gyula szerk. (1969): A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919. MSZMP Békés Megyei Bizottsága és A Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba.
- Varga Sándor (1959):** Csongrád a Tanácsköztársaság idején. In: Oltvai Ferenc sajtó alá rendezte (1959): Tanácsköztársaság Csongrád megyében. MSZMP Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged.
- Váry Albert (1993):** A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Hogyf Editio, Budapest.